

ETNOMORFOLOGIE. CONTRIBUȚII ÎN CHESTIUNEA FRONTIERELOR ȘI A „MINORITĂȚILOR ETNICE”

ILIE BĂDESCU

Crearea „frontierele naționale” este una dintre expresiile înaintării civilizației europene pe toată planeta. Cu această expansiune au fost create și științele fenomenului etnic.

Structura disciplinară a științei etniilor a urmat cel puțin trei sau patru linii de divizare disciplinară, în raport cu singura perspectivă existentă în secolul al XIX-lea și anume aceea a „psihologiei popoarelor” (*volkerpsychologie*). Aceste diviziuni disciplinare sunt de cele mai multe ori ignorate, astfel că perspectiva etnopsihologiei este utilizată pentru explicații etno-sociologice, sau etnomorfologice, domenii care și-au dobândit autonomia și nu mai pot fi confundate. Perspectiva etnopsihologiei s-a transmis unor direcții epistemologice noi, precum antropologia culturală germană, americană sau antropologia socială britanică. Pe de altă parte, etnosociologia s-a constituit sub impulsul preocupărilor școlii de „geografie socială” (sau umană) franceză și a geopoliticii germane. Astfel s-a constatat că „politicile” sociale sau economice pot avea un impact etnopolitic și geopolitic.

Politica sovietică în Basarabia și în România a folosit etnosociologia ca *instrument etnocratic*, de slăbire a compoziției etnice românești a unor regiuni etnopolitice ale latinității orientale. Astfel, în viziunea lui Stalin, chestiunea româno-rusă putea fi „ușor” soluționată prin rusificarea populației românești cuprinse între Nistru și Prut. Regiuni, precum Bucovina, au fost puternic „slavizate” în intervalul postbelic. Cercetările de etnomorfologie trebuie să evite extrapolările regionale. Etnomorfologia ține seama de „blocurile etnice” ale unei regiuni, ca și de „fragmente etnice” asvârlite departe de „blocul etnic central”.

Prima distincție pe care o face etnomorfologia este aceea dintre populațiile alcătuite din „blocuri compacte” și cele alcătuite din „roiuri” etnice risipite pe o întindere mare. „Roirea” este aspectul spațial pe care-l îmbracă așezarea „popoarelor migratoare”, care n-au reușit să se fixeze într-un spațiu compact, fiindcă, de regulă, găsesc acolo unde vin populații autohtone, adică un spațiu deja ocupat. Ungurii, cei din urmă veniți în Europa, s-au așezat compact doar în câmpia Tisei (celebra puszta). În rest, în toate celelalte arii, au găsit spații deja ocupate ceea ce i-a obligat să se așeze în „roiuri dispersate”. Așa se face că aceste roiuri sunt despărțite de matcă prin spații locuite de populații autohtone. Modul de așezare al ungarilor în Transilvania, în Slovacia și în Voivodina este un exemplu și încercarea de a cuprinde populațiile astfel distribuite spațial într-o hartă etnopolitică unitară se reazemă pe confuzia etnomorfologică dintre *blocurile etnice* compacte și populațiile dispersate (risipite), așezate în „roiuri etnice”.

În Europa de răsărit există patru mari „blocuri etnice”: slavii de sud, slavii de nord, grecii și latinii orientali care-i include, ca nucleu pe români și două blocuri de mărime mai mică: unguri și albanezi. Ungurii s-au așezat, cum am spus, și sub forma rojiurilor, la distanțe variabile de matca etnopolitică situată în Câmpia Tisei. Etnomorfoлогия răsăriteană trebuie, așadar, să țină seama de specificul etnic al celor șase grupuri etnice răsăritene.

Prima lucrare în care se citește specificul etnic al unei populații masive este statul. *Statul este forma de manifestare etnopolitică a unei populații*. Ideea de stat însă nu este unică și unitară, astfel încât putem vorbi despre o geografie a statului, parte componentă a geopoliticii. Ideea de stat ca formațiune etnopolitică se poate constitui pe cale organică, adică prin manifestarea etniei ca fenomen de *putere* și de *autoritate*, ori este împrumutată, ca suprastructură cu funcții speciale. În Europa de răsărit numai blocul latin a avut idee statală organică. Slavii au împrumutat-o fie de la Bizanț, fie de la tătari¹, iar ungurii au împrumutat-o din Apus, în cadrul funcției de „magister militae” în Orient cu care au fost investiți de puterea catolică².

Pe de altă parte, ideea statală modernă, de origine latină, se bazează pe combinarea a două elemente opuse și totuși complementare: *potentia* (putere) și *imperium* (autoritate). Ideea juridică romană a izvorât din frământările în jurul problemei *legitimității* (autorității). Un *imperator* trebuia să aibă și putere (*potentia*), deci armate, dar și *imperium* (adică să fi fost recunoscut de autoritatea Romei). Cel ce avea putere, dar n-avea legitimitate, adică recunoaștere la Roma (deci n-avea *autoritate*) era un „rebel”. În Europa de răsărit, marile bătălii s-au dat în jurul chestiunii legitimității și lungă vreme Serbia, Bulgaria, Rusia au visat să se substituie Bizanțului, adică să devină al doilea Bizanț (imperium de substituție sau imitație). Așa se face că slavii de sud, și cu atât mai mult cei de nord, au putut crea fie imperii de substituție, fie state etnocratice (modelul oriental al statului care se impune celorlalte etnii prin forță, nu prin recunoaștere, adică prin legitimitate).

Singurii cărora li s-a transmis istoric și organic ideea juridică romană au fost latinii orientali. Ei au moștenit direct din tradiția romană, ideea juridică de stat.

Ca atare, în Răsărit, asistăm la un conflict, niciodată încheiat, între cele trei concepții statale: *concepția romană* (cu care au lucrat, când au putut, latinii orientali), *concepția orientală etnocratică* și *concepția imperiului de substituție sau de imitație*. Această luptă s-a transmis până astăzi. Iată motivul pentru care nu putem confunda cele trei zone răsăritene. În locul unei singure chestiuni etnice în Răsărit trebuie să ne obișnuim să vorbim despre chestiuni etnice legate de lupta între cele trei concepții etnopolitice. Una este chestiunea etnică în *statul etnocratic*, alta în *statul-națiune* și alta în *imperium de substituție*. Ideea statului-națiune a ieșit din concepția romană veche a statului legitim (recunoscut ca legitim de supușii săi). Opusă concepției statului-națiune s-a aflat și se află concepția statului etnocratic ieșit din pretenția unei etnii de a domina peste celelalte etnii. Ideea imperiului de substituție este o variantă a statului etnocratic. Tot astfel ideea statului-vehicul al unei idei imperiale (fie ea catolică, fie comunistă) este și ea o

¹ N. Iorga, *Studii asupra secolului mediu românesc*, București, 1987.

² N. Iorga, *idem*.

variantă a statului etnocratic. Alături de acestea se cuvine menționată și *ideea statului de cruciadă*, care însă n-a avut decât o manifestare episodică și mai cu seamă în perioada războaielor cu Imperiul Otoman.

Războaiele antiotomane s-au hrănit din această idee statală. Statul sovietic al URSS-ului a fost croit după modelul etnocratic al imperiului de substituție. De aceea chestiunea etnică în Rusia nu este aceeași cu chestiunea etnică în Sud-Estul Europei, nici chiar cu chestiunea Jugoslaviei. Pentru a localiza ariile de dominație ale unei concepții etnocratice trebuie să ne foloșim de etnomorfologie și de procedeul „balanțelor etnoscopice”, fără de care nici cercetările de față și nici această perspectivă teoretico-metodologică n-ar fi fost posibile.

Românii de afară, ungurii dinăuntru

Etnoscopia răsăriteană arată două lucruri: 1. din secolul al XVIII-lea începând, etnomorfologia răsăriteană a ieșit de sub „controlul” exclusiv al imperiului și a intrat sub controlul tot mai puternic al „capitalismului”; 2. în dinamica etnomorfologică din Balcani, elementul etnic al românilor din afara frontierelor politice a fost puternic afectat și uneori drastic diminuat. Astfel, în Ungaria, așa cum arată antropologul american James Patterson, românii au fost asimilați, într-o proporție coplesitoare³ (au mai rămas 20 000 spun unele surse invocate și de antropologul american), iar la sudul Dunării, vlahii sud-dunăreni au fost lichidați ca factor etnopolitic. Orașe ca Moskopolea, de circa 70 000 de locuitori, au fost distruse în mai puțin de 10 ani după 1780, pe când orașe, ca Atena, de numai 10 000 de locuitori s-au dezvoltat spectaculos. În vreme ce apar statele bulgar și sârbesc, românii de pe Valea Timocului sunt progresiv scoși din jocul morfoetnologic, pentru ca din 1878 încoace, după Conferința de pace de la Berlin, „părăsiți” fiind și de statul român, să nu mai fie recunoscuți ca atare de sârbi. În felul acesta, cântarul etnoscopic se dezechilibrează și la sudul și la nordul Dunării, în defavoarea etnicilor români din aceste zone. Atât statul ungar cât și, parțial, cel sârbesc au un efect deznaționalizator. În același timp, ungurii din România înregistrează o creștere până la recensământul din 1977. Curiozitatea este că același lucru se întâmplă și la polul estic al axului cu etnicii români din zona de frontieră nordică (nord-estică) unde deznaționalizarea atinge proporții fantastice, astfel că, în Bucovina, românii din grup majoritar devin grup minoritar în raportul etnoscopic (și deci etnomorfologic) cu ucrainenii.

În cartea politicianului maghiar, Beksics Gustav, *La question roumaine et la lutte des races en Orient*, este consemnat raportul etnoscopic din cadrul imperiului dualist Austro-ungar: „Se știe că din 2,5 milioane români⁴, câți

³ James Patterson, *Minoritatea românească în curs de dispariție în Ungaria*, în „*Sociologie Românească*”, nr. 1—2, 1991. Reamintim că dincolo de Tisa, ținutul Nirului era locuit numai de români până la 1880, „după acest an fiind maghiarizați cu forța” (conform B. Seisam, *Principiul Naționalităților*, București, 1935, p. 332) în fapt așa cum arată B. Seisam, românii din Ungaria trebuiau socotiți la 200 000, dintre care imensa lor majoritate au fost maghiarizați. Dintre ei doar 60 000 își mai păstrau limba națională, iar dintre aceștia recensământul din 1920 înregistrează doar 23 760 (*ibid.*, p. 375).

⁴ Reamintim că, după recensământul din 1857, numărul românilor din Transilvania și Ungaria a fost de 2 641 400, iar la 1910 erau 2 948 186, cf. unei statistici austro-ungare citate de B. Seisam, în *op. cit.*, p. 304.

numără statul ungar, numai 1 100 000 locuiesc în Transilvania. Ceilalți 1 400 000 adică mai mult de jumătate, se găsește în Ungaria propriu-zisă” (p. 161). În acest număr nu se includ românii din Valea Timocului căci aceasta nu se afla în perimetrul „Ungariei propriu-zise”, e vorba de românii care locuiesc în zona dintre Vârciorova și Belgrad, respectiv românii din zona Vârșetului. Pentru a stabili raportul etnoscopic să vedem câți unguri se aflau în Transilvania. Vom folosi tot sursele maghiare. Potrivit statisticilor maghiare, la 1910 s-ar fi aflat în Transilvania 918 217 maghiari (cf. documentului *The Hungarian Peace Negotiations*, Budapesta, 1920, vol. III/A, p. 18). După 1920 (momentul Trianonului), deci după schimbarea geografiei politice a Europei centrale, în România vor fi 801 328 maghiari și 552 346 secui, formând un total de 1 353 276, conform recensământului din 1930. Desigur că aceste schimbări numerice reflectă și modificările geopolitice după Trianon.

Același Trianon a corectat condiția etnopolitică a românilor în felul următor. Din 1 400 000 de români câți trăiau în Ungaria și 1 100 000 în cadrul Imperiului, conform documentelor prezentate de comisia maghiară la negocierile de pace (cf. *The Hungarian Peace Negotiations*, Budapesta, 1920, vol. III, A, p. 58), vom mai regăsi în Ungaria, după 1920, doar o minoritate. Deci, balanța etnoscopică a Trianonului a însemnat: peste 2 500 000 de români aduși între frontierele etnopolitice ale statului român (în realitate, cca. 2 900 000). Prin urmare, Trianonul a adus în România cei peste 2 500 000 de români câți fuseseră nevoiți să ducă viața între hotarele Ungariei de dinaintea Trianonului (conform documentelor maghiare), supuși unui proces de continuă maghiarizare cum arată sursele analizate de B. Seșanu.

Ce s-a întâmplat cu ungurii dinlăuntrul României și cu românii din Ungaria, după Trianon? Recensămintele din 1930 și până în 1977 arată că populația maghiară din România a înregistrat un spor pozitiv în toate intervalele intercenzitare. Abia recensământul din 1992 arată o anumită scădere datorită mai cu seamă emigrației masive a elementului maghiar în acest interval intercenzitar (mai ales după decembrie 1989). Ce s-a întâmplat cu românii din cadrul statului ungar în același interval? Așa cum o atestă cercetătorul american amintit, românii sunt un grup etnic în curs de asimilare, în Ungaria (ultimele recensăminte maghiare mai consemnează circa 9 000 de români). Raportul etnoscopic între români și unguri în sud-estul Europei se arată oarecum defavorabil românilor, adică masa etnică românească se micșorează în zona frontierei de nord-vest datorită proceselor asimilaționiste ale Ungariei (nu este deci o scădere aparentă, adică datorată migrației). Românii scad numeric nu numai la frontiera de nord-vest, ci și la nord-est și la sud-est, datorită proceselor asimilaționiste ruso-ucrainiene.

Prin urmare, în vreme ce ungurii dinlăuntrul statului român se mențin, până în 1977, în cadrul unui spor pozitiv, românii din afară adică din cadrul statului maghiar, înregistrează o scădere. Aceste raporturi etnoscopice măsoară „greutatea” sau „efectul” celor două state asupra grupurilor etnice din cele două țări.

Același lucru îl putem repeta pentru românii din Basarabia, Bucovina, Voivodina, Valea Timocului. Rate etnomorfologice putem calcula, în fine, și pentru celelalte etnii incluse în statul-națiune român, după 1920 (Trianon). În toate cazurile vom constata raporturi pozitive (de creștere) pentru „minoritarii” din România dar rate negative pentru românii „minoritarii” cuprinși

în statele din jurul României. Aceasta arată clar caracterul statului-națiune în România și cel al statului în Rusia, URSS, Ungaria, Jugoslavia și Bulgaria. Suntem în măsură să concluzionăm asupra unei recesiuni etnomorfologice a latinității orientale în raport cu „înaintarea” etnomorfologică a masivului slav și a elementului compact ungar. Latinitatea orientală, așadar, nu s-a putut conserva decât în cadrul statului-națiune. În vreme ce elementul slav și maghiar a crescut inclusiv în cadrul aceluiași stat din aria etnopolitică românească, elementul românesc din cadrul statelor etno-politice înconjurătoare a scăzut peste tot, fără excepție.

Despre etnocrație în Europa de răsărit

Etnomorfologia diferențială ne îngăduie să atestăm etnocrăția diferențială a unui stat. În cazul românilor, peste tot, în statele din jur, putem consemna un raport etnocratic în defavoarea românilor. Vom sesiza un aspect surprinzător. Atât Trianonul cât și Yalta au fost favorabile sub aspect etnomorfologic majorității etniilor cu statut „minoritar”, minus etnia românească cu același statut, din cuprinsul statelor neromânești. Putem spune că Trianonul a fost favorabil etniei românești majoritare nu însă și etniilor românești minoritare, iar Yalta a accentuat procesul înrăutățind însă și condiția etniei românești majoritare, silită să trăiască sub ocupație și desființare culturală (spirituală), încât, între 1947—1964, chiar românii din România au avut statut de populație aflată sub dominație (sovieto-kominternistă). Lucrul acesta este vizibil și în ceea ce privește dinamica etnosocială. Sub aspect etnosociologic, consemnăm în tot acest interval, distrugerea a patru „clase” sociale: clasa antreprenorială (burghezia), clasa intelectuală, clasa politică (deci elita economică, elita culturală, elita guvernamentală) și clasa țărănească.

Clasa muncitorilor urbani este singura care înregistrează rate pozitive, care însă, din punct de vedere etnosociologic are mai degrabă un sens negativ (știut fiind că proletarizarea comunistă este eshatologică și supranaționalistă, lucru vizibil chiar din ordinul principalului document programatic al eshatonului proletar: „Proletari din toate țările, uniți-vă!”). Această concepție eshatologică amenința în cel mai înalt grad etnomorfologia europeană. În răsărit, românii au fost cei mai expuși desfigurării etnosociologice operată de eshatonul proletariano-marxist, ceea ce arată clar că statul proletar postbelic a fost un stat imperial de sorginte fundamentalistă, ieșit din curențele adânci care au generat și „religia” marxistă.

Caracterul antiromânesc al „statului proletar” din România este în afară de îndoială de îndată ce ținem cont de tratamentul etnosociologic aplicat celor patru componente fundamentale ale etniei românești: elita politică, elita intelectuală, clasa industriașilor și clasa țărănească. Acționând spre distrugerea lor (aplicarea regimului de detenție a avut *fundamentare etnocratică antiromânească* evidentă) se obținea un efect de distrugere a infrastructurii de rezistență etnosociologică a întregii latinități răsăritene. Putem spune că axul principal al agresiunii comuniste a fost acela care are, la un pol, imperiul comunist-cominternist în condiția agresorului, și la celălalt, latinitatea orientală în condiția agresatului. Comunismul are,

pentru români, un înțeles etnodestructiv neîndoicnic. El a fost un etnocid programatic aplicat latinității răsăritene, fără excepție. Procesul deznaționalizării românilor se va accentua în Rusia și Ucraina și, așa cum arată antropologul american J. Patterson, și în Ungaria. Statele comuniste au lucrat, sub acest aspect, fără vreun acord anume, pe aceeași direcție etnopolitică: anihilarea latinității răsăritene. Și aceasta, pentru că statul comunist, indiferent de ideologia pe care o utilizează pentru a-și căuta un simulacru de legitimitate, continuă să fie un stat de pură esență etnocratică. El s-a întemeiat sistematic pe negarea ideii etnice și pe anihilarea naționalității. Bazat direct pe o etnie dominantă (ca în Rusia) ori pe o ideocrație, statul comunist a acționat sistematic contra etniilor dominate (cuprinse în imperiul comunist) pe care le-a voit desființate în numele eshatonului proletar, adică al comunității utopiene proletare (comunismul proletar). Comunismul proletar este proiecția unei idei universaliste supranaționale, pur imperiale, care include în ea visul unei umanități omogene, fără etnii, fără națiuni, fără „frontiere”, având la bază o masă proletariană omogenizată și la vârf o ideocrație religioasă (de fapt pseudoreligioasă) omogenizată și ea (fără identitate etnică).

Frontiera ca fenomen etnopsihologic

Frontiera, deci, este un fenomen extrem de complex, care poate fi examinat ori de câte ori dorim să lămurim relațiile între două persoane, două grupuri, două populații, două culturi, sau dintre o civilizație și diversele popoare sau populații etc. Pentru J. Ancel, frontiera este „izobara politică” a presiunilor pe care le exercită una asupra alteia două populații. Pentru H. Kjellen, frontiera este expresia puterii expansioniste a unui „embrion geografic” (Mittelpunkte) din care a luat naștere, prin evoluție spațială, statul. Acest Mittelpunkt, pe de altă parte, este mai mult decât un simplu „embrion geografic”. El este un „centru politico-spiritual” în care se concentrează energia unui popor. În reprezentările etnopolitice românești, Transilvania este *mater patria*, centrul etnospiritual al întregii românități.

Din clipa în care Ungaria a revendicat Transilvania ca parte a „Ungariei Mari”, fenomenul frontierei româno-ungare a căpătat un pronunțat caracter tensional, conflictual. În acel moment își are izvorul, începutul, istoria așa-numitei „chestiuni româno-ungare”. Studiul modern al chestiunii ca și sociologia raporturilor interetnice vor trebui, într-o formă sau alta, să-și asume fenomenul frontierei și să răspundă tuturor „teoriilor”, „ideologiilor” și „confruntărilor” legate de acest fenomen. Observăm, deci, că frontiera nu este o simplă linie de demarcație teritorială, ci este un fenomen complex, în și prin care se exprimă, atât pulsațiile unui centru geo-spiritual cât și raporturile dintre două populații, dintre două grupuri, dintre două popoare, dintre două state, două culturi, două civilizații, două imperii, două religii etc.

Fenomenul frontierei este sinteza ultimă a tuturor formelor pe care le îmbracă „marginea” sau „granița”: granița culturală, cea simbolică, granița ideologică, granița stilistică chiar, etc. Toate expresiile pe care le poate îmbrăca fenomenul de separare și diferențiere dintre indivizi, grupuri, popoare, state, culturi, civilizații, etc. alcătuiesc împreună fenomenul frontierei.

În ipoteza noastră, „trezirea” minorităților etnice, ori de câte ori se produce, nu este un fenomen pur local (de inducție exclusiv locală), ci este efectul și expresia (dinamicii) frontierei metropolitane, adică a procesului de reșezare a „frontierelor” geopolitice dintre marile metropole, proces care poate aduce după sine și reșezarea frontierelor etnopolitice (dispariția unor state apariția altora etc.). Acesta pare a fi cadrul în care putem tălmăci în mod corespunzător și chestiunea minorităților etnice și problema raporturilor interetnice din România, din perspectiva teoriei frontierei. Frontiera este, cum am precizat, o formă de manifestare a frontierei etno-politice, dar și a „frontierelor geopolitice”. În contextul prăbușirii fostei URSS, adică a imperiului sovietic, s-a repus, în discuție, în mod fatal, problema frontierelor geopolitice. Acesta este contextul care a declanșat războiul din fosta Iugoslavie, a schimbat harta politică a Ceho-Slovaciei, a creat un al doilea colos slav și anume Ucraina, a resuscitat „zona nostalgică” a fostului Imperiu austro-ungar, în care se întâlnesc trei pan-idei: ideea și visul de expansiune ale Ungariei, ideea pan-germanistă și ideea pan-catolică. Expansiunea civilizației europene, dimpreună cu modificarea granițelor geopolitice (cum este aceea care separase aria fostului sistem comunist de țările Occidentului atlantic) sunt de natură să resuscite procese sufletești, politice, simbolice, etc. în care răzbat tensiunile nucleare ale unuia și aceluiași fenomen: frontiera. Acesta este și cadrul resuscitării chestiunilor etnice din Europa răsăriteană. Anchetele conlocuirii nu puteau ocoli, așadar, un asemenea fenomen. El este un capitol esențial al etnosociologiei și etnomorfologiei. Fenomenul frontierei provoacă un întreg ansamblu de reprezentări și angoase, specifice. Între acestea, reprezentările asupra războaielor potențiale și angoasele asociate lor sunt tipice. *Cât de pregnante sunt aceste reprezentări în cadrul populației și care dintre cele patru orizonturi de frontieră (nord, vest, est, sud) polarizează valul acestor neliniști?*

La întrebarea „*Credeți că țara noastră ar putea să fie implicată într-un război cu alte țări în următorii zece ani?*”, răspunsurile populației au fost următoarele:

Răspunsuri. Frecvența	%
DA	32,6%
NU	39,9%
Ns/Nr	25,6%

1/3 din populație, deci, admite probabilitatea unui război în următorii 10 ani și abia 40% (deci ceva mai mult decât 1/3) resping categoric o asemenea eventualitate. Războiul, așadar, este încă o „reprezentare” asociată „frontierei”. Vom numi acest fenomen: „frontieră neliniștită” (complexul de neliniști în legătură cu relația dintre state, popoare etc.). Neliniștile frontierei la o proporție însemnată a populației, arată și gradul de insecuritate pe care-l resimte populația în actuala conjunctură geopolitică din regiunea răsă-

riteană. Această neliniște (angoasă), însă, nu este omogen distribuită în spațiul românesc. Ea se precipită spre anumite frontiere (etnopolitice). Frontiera care polarizează teama de război a populației este cea cu Ungaria. Așa cum reiese din datele de anchetă, 15,5% dintre subiecți apreciază că țara cu care ar fi posibil un război este Ungaria. 11,5% indică Rusia drept țară agresoare și numai 4,3% indică Serbia în această poziție. Putem spune deci că frontiera nord-vestică și cea estică reprezintă principalele zone de neliniște, și insecuritate. Polii angoaselor de război sunt deci, la vest, Ungaria, și, la est, Rusia. Cu toate că războiul real este la granița de sud-vest (în fosta Jugoslavie), această zonă nu polarizează teama de război, ceea ce arată că patternul angoaselor de frontieră are o cristalizare istorică, se reazemă deci pe experiențe cultural-istorice și etnopolitice. Este, desigur, foarte greu să definim acest concept pe care-l propunem: „neliniștile frontierei” sau „de frontieră”. O anume gândire internaționalistă nutrește iluzia că omenirea viitoare va fi una „fără frontiere” sau cu „frontiere transparente”. Nu se poate ignora procesul de multiplicare a fenomenelor transnaționale și deci un anume „progres al internaționalismului”. De exemplu, în doar 60 de ani, între 1850—1910 s-a dublat numărul congreselor internaționale (de la 28 între 1850—1880, la 48 între 1880—1900 și la 49 între 1900—1910). Iată dar că între 1850—1880, timp de 30 de ani s-au organizat doar 28 de congrese internaționale, adică circa 1 pe an, pe când între 1900—1910 doar în 10 ani s-au ținut 49 de congrese internaționale, adică circa 5 pe an. Progresul internaționalismului este, deci, în afară de orice îndoială ⁵.

Fenomenul frontierei este însă mult prea complex ca să credem în dispariția frontierelor. Frontiera este consecința raportului antropologic cu „celălalt”. Nu doar lupta pentru existență generează frontiere, ci și rivalitatea și concurența culturală. Cine poate contesta, astăzi, pe lângă un fenomen de „înarmare militară a popoarelor” și unul de „înarmare culturală a popoarelor”, constând dintr-o „muncă productivă și creatoare tot mai mare” și o „muncă de organizare tot mai înaltă” ⁶. Dezagregarea corpurilor profesionale, demoralizarea colectivă a națiunilor și fracturarea intelectualităților (inteligenței), în cutare sau cutare zonă sau țară, sunt fenomene indubitabile și ele vor genera continuu fenomenul angoaselor de frontieră.

Acest concept este însă pe cale de a-și schimba conținutul. Fenomenul însuși se menține. El va suferi însă o translație. Legat ieri de lupta pentru existență, va fi legat tot mai decis mâine de rivalitatea și concurența culturală a popoarelor. Teamă de război nu va dispărea probabil multă vreme, chiar dacă se va diminua între anumite limite. *Cum se distribuie această angoasă pe regiuni istorice în România?*

Datele ne arată, din nou, că această „neliniște” nu se concentrează în regiunile vecine cu ariile care sunt astăzi scena războiului (Serbia), ci, dimpotrivă, în cele două „zone” de polarizare, a neliniștii etnopolitice, Crișana-Maramureș și Dobrogea. Constatăm, așadar, că teama de război nu este o angoasă națională omogenă, ci este proiectată asupra anumitor „zone”, pe care le putem considera „zone de polarizare a fricii de război”. Atenția și neliniștea publică sporesc acolo, se concentrează în asemenea poli. Axul acestei angoase este așadar, nord/vest — sud/est, având la polul nord-vestic

⁵ D. Gusti, *Opere*, vol. IV, București, 1978.

⁶ *Ibidem*.

Crișana-Maramureș și la polul sud-estic, Dobrogea. Prin urmare, Ungaria și Transnistria (Rusia) sunt percepute ca fiind cei doi poli ai agresiunii antiromânești. Iată procentele:

Teama de război pe regiuni	%
Moldova	26
Muntenia	31
Dobrogea	57
Oltenia	33
Transilvania	28
Crișana-Maramureș	44
Banat	17
București	40

Observăm deci că *nu* Banatul este zona de polarizare a „fricii de război”, deși aceasta reprezintă zona limitrofă cu Serbia și deci cu scena războiului iugoslav. Neliniștea cea mai mare este resimțită în Dobrogea (57%), care este zona cea mai apropiată de Transnistria și în Crișana-Maramureș, adică în regiunea de frontieră cu Ungaria și Ucraina.

Neliniștile frontierei. Lectură cartografică

Suntem, iată, în măsură să arătăm că „națiunile” au o manieră specială de a-și defini agresorul potențial. Ele se folosesc de o „definiție istorică” a acestuia, nu de una „conjuncturală”.

În exprimarea acestui tip de angoase, deci, populația nu reacționează la conjuncturile date, ci la o „definiție a agresorului”, pe care și-a construit-o de-a lungul experienței istorice. Pentru români, agresorul potențial este la nord-vest (Ungaria) și la sud-est (Rusia, mai precis: Armata a 14-a din Transnistria). Aceasta arată că frontiera este un fenomen etnopsihologic nu pur și simplu o „izobară politică”. Acest fenomen poate fi reflectat pe harta frontierelor etnopsihologice.

Banatul este provincia cu cel mai mare procent de răspunsuri negative („liniștite”) în legătură cu teama de război (69,2% apreciază că nu va fi război). Liniștea scade în Dobrogea și în Crișana-Maramureș. Cât privește Moldova, aici, deși proporția celor care se „tem de un război” este mai mică (26%), în schimb proporția celor care nu se tem de război este și ea destul de scăzută (34%), fiind foarte mare proporția „nonrăspunsurilor” (39,4%). Această situație s-ar putea explica prin funcția de „filtru” geopolitic („zonă-tampon”) pe care o exercită Basarabia (Republica Moldova).

Care sunt factorii variației acestei angoase? În genere, cum era de așteptat, bărbații se tem mai mult decât femeile, deși, pe de altă parte, ponderea celor „liniștiți” în privința aceasta este mult mai mare la bărbați (45,7%) decât la femei (34,2%), la care întâlnim și proporția cea mai mare de nonrăspunsuri (35,2%, față de sub 20%) la bărbați. Cât privește mediul rezidențial, se poate constata că urbanul este mai angosat decât ruralul cu privire la război. Disproporția se menține, însă, și la răspunsurile negative, ceea ce arată că în „urban atitudinile sunt foarte cristalizate” și bine discriminate. În rural proporția nonrăspunsurilor este mare (40,7%) pe când în urban este de doar 16,6%. Aceasta dovedește că urbanul antrenează o puternică polarizare între cei angosați (care se tem de război) și cei „liniștiți” (care apreciază că nu va fi război).

Din datele avute la dispoziție se observă că orașul polarizează puternic populația în raport cu cei doi poli atitudinali. Aici populația este ori „angoasată” ori „liniștită”. Ruralul însă nu are efect polarizator. Aici populația n-are atitudini polarizate de unde marea proporție de nonrăspunsuri. Cei din rural nu sunt nici „liniștiți”, dar nici „angoasați”, ca și cum nu și-ar pune chestiunea ori n-ar resimți-o, pe când cei din urban își pun acut problema și o rezolvă fie în direcția (după modelul) atitudinii neliniștite, fie în cea a unei atitudini securizante, de liniște. Același lucru se întâmplă în privința sexului. Bărbații se comportă după același model al polarizării puternice a atitudinilor, femeile, din contră, se concentrează „la mijloc”, într-o categorie nediferențiată în raport cu acest factor al angoasei de război.

Modelul polarizării re apare în cazul studiilor superioare unde proporția nonrăspunsurilor este foarte mică (circa 11%), restul fiind polarizați spre cele două atitudini: cei ce se tem reprezintă circa 30%, iar cei care nu se tem de un eventual război alcătuiesc un procent de 56,7%. În schimb, cei cu școală generală sunt din nou majoritar distribuiți într-o categorie nediferențiată (nediscriminată) de acest factor al „fricii de război”. Proporția nonrăspunsurilor este de 43,6%. Modelul polarizării populației între cei „angoasați” și cei „liniștiți” se reproduce și la cei cu liceu și școală profesională cu precizarea că ponderea cea mai mare a populației „liniștite” apare în categoria celor cu studii superioare, în vreme ce ponderea cea mai mare a celor „neliniștiți” (angoase de război) apare la cei cu liceul.

Etnia este și ea un factor de variație a neliniștii. Grupul etnic cel mai „liniștit” (securizat), din acest punct de vedere, este acela al evreilor (100%), urmați de romi (50%), germani (45,5%), maghiari (40,2%) români (39,7%) și alte (33,3%). Axul „securității” scade, așadar, de la evrei spre români, ceea ce arată că „neliniștea războiului” este preluată (asumată) diferențiat de grupurile etnice. Dacă „liniștea” se distribuie astfel, în schimb „neliniștea” își schimbă distribuția etnică. Angloasele au o pondere maximală la germani (36%), urmați de maghiari (34%) și de români (32%) și altele (33%) pentru ca „neliniștea” să fie extrem de scăzută la romi (22%) și absentă la evrei. Neliniștea frontierei sau „angoasele de frontieră” sunt resimțite, așadar, diferit de diversele etnii și de diferitele categorii de populație, ceea ce arată că „frontiera” este un fenomen extrem de complex și departe de a însemna același lucru pentru toți membrii și toate grupurile unei „națiuni”.

Percepția nemijlocită a „frontierei”, prin reprezentarea „frontierei amenințate” variază și ea. Astfel, dacă ne referim la cele două „frontiere fierbinți” (cu Rusia și cu Ungaria) vom observa că proporția cea mai mare

a celor care consideră că ar fi posibil un război cu Ungaria se întâlnește între cei cu studii superioare (16,7%, față de 11,5% per total), urmați de cei cu liceu și apoi de cei cu școală profesională. În cazul reprezentării „frontierei” cu Rusia, ponderea cea mai mare a celor care cred că ar fi posibil un război cu această țară, apare la cei cu liceu (12,0%), urmați de cei cu școală generală (11,2%).

În cazul frontierei cu Serbia, categoriile neliniștite se recrutează în primul rând dintre cei cu școli profesionale, urmați de cei cu studii superioare (fără a depăși, însă, nivelul de 4,3%). Cât privește mediul rezidențial, constatăm că atât în cazul frontierei cu Rusia cât și cu Ungaria, ponderea cea mai mare a celor „neliniștiți” se recrutează din urban (16,7% în cazul celor ce-și reprezintă Ungaria ca agresor și 10,5% în cazul celor care-și reprezintă Rusia ca agresor).

Care este reprezentarea provinciilor istorice asupra virtualilor agresori?

Bucureștiul: **a.** așează pe primul loc Ungaria (peste 20%); **b.** așează pe locul doi Rusia (circa 13%) și pe locul trei Serbia (peste 5%).

Banatul: pe primul loc Ungaria și pe locul doi Rusia.

Crișana-Maramureș: **a.** pe primul loc Ungaria (peste 30%); **b.** pe locul al doilea Rusia (peste 10%) și pe locul trei Serbia (cu peste 5%).

Transilvania: **a.** pe primul loc Ungaria (cu peste 10%); **b.** pe locul doi Rusia și pe locul trei Serbia.

Oltenia: pe primul loc Ungaria și pe locul doi Rusia.

Dobrogea: pe primul loc Ungaria și pe locul doi Rusia.

Muntenia, la fel: în schimb *Moldova,* așează pe primul loc Rusia și pe locul al doilea Ungaria.

Primul specialist român care a lucrat cu procedeul „balanțelor etnoscopice” (fără a le denumi astfel) în evaluarea „frontierelor” a fost Sabin Manuila⁷. El a examinat linia de frontieră în raport cu grupurile etnice care au continuitate directă peste „graniță”. Concluzia sa a fost că „linia de frontieră politică a României este trasată în așa fel, încât respectă în linii generale comandamentele de ordin etnic și geografic”!

În ceea ce ne privește, am extins conceptul de „frontieră” în conformitate cu modelul analizei etnomorfologice. Neliniștile frontierei sunt numai un aspect al acestui tip de analiză. Frontiera, deci, este un fenomen etnopsihologic pe care studiul chestiunii etnice nu-l poate ignora.

⁷ Sabin Manuila, *Studiu etnografic asupra populației României*, București, 1940, p. 9.